

Bojan Balkovec, »**Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša**« **volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi**. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011. 324 str., ilustr. (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 43).

Na začetku poročila o monografiji dr. Bojana Balkovca bi najprej spomnili na pomemben premik, ki je proti koncu 20. stoletja razširil spoznavno obzorje slovenskega zgodovinopisja. V mislih imamo pritegnitev antropološkega, kulturnega (in kulturološkega), ter skozi različne druge vsebinske načine razčlenjevanega bivanjskega vidika v pogledih na našo bližnjo ali malo bolj oddaljeno preteklost. Danes torej poleg nekdanj prevladujočega političnega in socialnogospodarskega razumevanja zgodovine živijo tudi druga in prispevajo k njeni bolj celoviti podobi. Seveda pa zato iz historične obravnave ne smejo izostati njena posamezna polja, med drugim tudi politično, saj bi nas to prej ali slej privedlo do raziskovalnega manka, ki ga danes lahko vidimo za nazaj.

Monografija dr. Balkovca »*Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša*« : *volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi* je eno od del, ki zagotavljajo nadaljnji večstranski razvoj slovenskega zgodovinopisja. Obravnava eno od najpomembnejših vprašanj parlamentarnega političnega življenja v vsej njegovi zgodovinski pojavnosti – vprašanje volilnih sistemov in volitev, ki jih – kot pove njen podnaslov – razčlenjuje v dobi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) oziroma Kraljevine Jugoslavije (1918–1941). S tem tehtno pogloblja poznavanje političnega življenja Slovencev v omenjenem obdobju, saj je bil ta del njegovega razvoja – v nasprotju z avstrijsko dobo, obravnavano v standardni monografiji Vasilija Melika, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*¹ – doslej redko predmet posebne raziskovalne pozornosti. Največ, in na različnih akribijskih ravneh, so ji ga namenili Fran Erjavec v *Socialni misli* leta 1923,² Melita Pivec v zborniku *Slovinci v desetletju 1918–1928*,³ Metod Mikuž v *Zgodovinskem časopisu* leta 1955 in deset let kasneje v *Slovincih v stari Jugoslaviji*,⁴ Vasilij Melik leta 1962

¹ Melik, Vasilij, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

² Erjavec, Fran, *Politična bilanca volitev* 18. marca 1923 v Sloveniji. *Socialna misel*, 2, 1923, str. 81–85; isti, *Volitve v narodno skupščino*, prav tam, str. 110–113.

³ Pivec, Melita, *Programi političnih strank in statistika volitev. Slovinci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana, 1928, str. 357–373.

⁴ Mikuž, Metod, *Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji. Zgodovinski časopis*, 9, 1955, str. 107–139; isti, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.

v znani obravnavi volitev v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS,⁵ v novejšem času pa še Miroslav Stiplovšek v Slovenskem parlamentarizmu 1927–1929 ter Banskem svetu Dravske banovine 1930–1935,⁶ Jure Gašparič v monografiji SLS pod kraljevo diktaturo⁷ in avtorji sintetične monografije Slovenska novejša zgodovina.⁸ Problematika volilnih sistemov in skupščinskih volitev v prvi Jugoslaviji je obravnavana tudi v različnih dosedanjih avtorjevih prispevkih v znanstvenem tisku,⁹ njen kompleten zajem pa predstavlja šele pričujoče delo.

Avtor je svojo razčlemba skupščinskih (in senatorskih) volitev v prvi Jugoslaviji ter vpetosti slovenske politike v nje izpeljal v šestih glavnih vsebinskih sklopih (poglavjih). Potem, ko v Predgovoru opozori, da poglobljanje v volilno zakonodajo, kandidiranje, glasovanje in v volilno propagando politično dogajanje pokaže v drugačni luči (str. 6), ter v razdelku o predzgodovini razvoja volitev spomni, da je bilo večje število slovenskega prebivalstva v volilne postopke pritegnjeno v drugi polovici 19. stoletja (str. 7), v prvem glavnem poglavju, Sprejemanje volilne zakonodaje (str. 9–13), predstavi razvojne stopnje njenega oblikovanja v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Ustavi se ob volilnem zakonu za volitve v Ustavodajno skupščino, ki ga je septembra 1920 sprejelo Začasno narodno predstavništvo Kraljevine SHS, spremembi volilnega zakona, ki so jo junija 1922 opravili v Narodni skupščini, in volilni zakonodaji, ki jo je režim diktature kralja Aleksandra, vzpostavljen 6. januarja 1929, uvedel septembra 1931; ta je med drugim zadala svojevrsten udarec demokratičnim volilnim načelom z uvedbo javnih volitev. Nato v drugem glavnem poglavju, Volilna zakonodaja (str. 15–122), podrobno predstavi področja, ki jih je le-ta urejala: vprašanje aktivne in pasivne volilne pravice, oblikovanja volilnih okrožij, kandidatnih list in imenikov, določitve števila poslancev v okrožjih, mest oddajanja volilnih glasov, reda na voliščih in volilnega materiala, izvedbe volitev in načina ugotavljanja volilnih rezultatov ter prekrškov in kazni v zvezi z volitvami. Ureditvev teh vprašanj predstavi tako glede volitev v Narodno skupščino Kraljevine SHS/Jugoslavije kot – v tridesetih letih – še v Senat kraljevine. Obenem opozori tudi na pisanje slovenskega političnega časopisja ob parlamentarnem obravnavanju in sprejemanju volilne zakonodaje v času pred uvedbo kraljeve diktature. Avtor je predstavitev omenjene problematike smiselno podprl še z objavo izvirne zakonske

⁵ Melik, Vasilij, Izidi volitev v konstituantno leto 1920. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 3, 1962, str. 3–61.

⁶ Stiplovšek, Miroslav, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000; isti, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935. Prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.

⁷ Gašparič, Jure, *SLS pod kraljevo diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935*. Ljubljana: Modrijan, 2007.

⁸ *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

⁹ Podrobneje o tem glej Balkovec, Bojan, Osebna bibliografija za obdobje 1986–2012. *COBISS Kooperativni online bibliografski sistem in servisi*.

materije in s tem bralcu omogočil tudi neposredni stik s pravnimi normami, ki so zadevale izražanje temeljne politične volje državljanov prve Jugoslavije.

Če v strnjeni obliki povzamemo osnovne značilnosti volilnega sistema v Kraljevini SHS/Jugoslaviji, je le-ta izhajal samo iz volilne pravice državljanov moškega spola. Pogoj za njihovo aktivno volilno pravico za skupščinske volitve je bila izpolnjena starostna doba 21 let – s tem, da niso bili obsojeni na zapor in izgubo državljanske časti, da niso bili v stečaju ali pod skrbništvom. Volilno pravico so imeli tudi aktivni in neaktivni oficirji ter vojaki pod zastavo, le da je niso mogli izrabiti, dokler so bili v vojaški službi. Za poslanca v Narodno skupščino pa je lahko kandidiral vsak, kdor je imel volilno pravico in je užival vse državljanske in politične pravice, je stalno živel v kraljevini, bil star 30 (do 1922 – 25) let in je znal brati, pisati ter govoriti v uradnem, srbsko-hrvaško-slovenskem jeziku. K zadnjemu določilu je poslanec srbske Zemljoradničke stranke Dimitrije Popadić v parlamentarni obravnavi predloga volilnega zakona leta 1920 duhovito pripomnil: *»Dalje se zabranjava nepismenom seljaku da uđe u Skupštinu, a kad je trebalo ići u rat onda se nije pitalo, ko je pismen i nepismen; onda se nije kazalo: ajde vi pismeni napred, a vi nepisnemi u pozadinu. Onaj, koji je umeo da oslobodi ovu otadžbinu taj može ući i u Parlamenat, ako uživa poverenje narodno.»* (str. 25) Volilna zakonodaja pa je poznala tudi druge omejitve pasivne volilne pravice. Za poslance niso mogli – če se pred tem niso odpovedali službi – kandidirati državni uradniki (policijski, finančni, gozdarski uradniki in uradniki agrarne reforme), župani mest in občin ter državni dobavitelji. Za poslance, razen predsednikov pokrajinskih vlad in banov, niso smeli kandidirati tudi politični uradniki, za katere je bilo, tako kot za častnike, posebej poudarjeno, da ne smejo izvajati volilne propagande. Uradniki, ki so izvrševali javno oblast, pa niso smeli kandidirati v volilnem okrožju, kjer so službovali. Svoj položaj skupaj s poslanskim mestom so lahko obdržali nekdanji in aktualni ministri ter profesorji pravne fakultete. V letih 1931–1933 je tudi veljalo, da bi poslanec z izstopom iz skupine, ki ji je pripadal nosilec liste, na kateri je bil izvoljen, izgubil mandat.

Večina določb, ki so zadevale pravico do kandidiranja in izvolitve poslancev v Narodno skupščino, je veljala tudi za članstvo v Senatu Kraljevine Jugoslavije. Izstopala je le predpisana minimalna starostna doba senatorjev, ki je bila 40 let. Senatorska in poslanska funkcija sta bili nezdružljivi. Najbolj vidna razlika pri oblikovanju Senata in Narodne skupščine pa se je pokazala ob volitvah voljene polovice senatorjev (drugo je imenoval kralj). Volili jih niso vsi volilni upravičenci, ampak zgolj narodni poslanci, člani banskih svetov ter župani mest in občin. Senatorja mesta Beograda so volili vsi poslanci mesta Beograd, župani in podžupani občin Beograd, Zemun in Pančevo, občinski odbor mesta Beograd in po pet odbornikov občin Zemun in Pančevo.

Med temeljnimi značilnostmi volilnega sistema v Kraljevini SHS/Jugoslaviji je treba poudariti tudi način določanja volilnega količnika in na tej podlagi izvedenega razdeljevanja mandatov med posameznimi kandidatnimi listami po volilnih okrožjih. V dvajsetih letih je za skupščinske volitve sprva veljal Harejev sistem. Po volilnem zakonu, s katerim je bil uveden (1920), so volilni količnik za razdeljevanje

navadnih in kvalificiranih mandatov (kandidati za kvalificirane mandate so morali imeti dokončano fakulteto ali višjo strokovno šolo, enakovredno fakulteti) ugotovili tako, da so število glasovalcev delili s številom posamezne vrste poslancev, ki so bili na voljo v volilnem okrožju, in rezultat je bil volilni količnik (volilno število). Nato so število glasov za posamezno listo delili s količnikom za navadne in kvalificirane mandate in dobili število mandatov, ki jih je ta lista osvojila. Ostanke pri deljenju in glasove list, ki niso dosegle količnika, so razvrstili po velikosti in razdelili še morebitne nerazdeljene navadne ali kvalificirane mandate. V primerih enakih ostankov ali števil je odločal žreb. Harejev sistem je uvedel proporcionalne volitve, vendar je institut kvalificiranih mandatov rušil proporc, saj je v manjših volilnih okrožjih kvalificiran mandat dobila najmočnejša lista.

Leta 1922 je bil uveden d'Hondtov sistem. Po volilnem zakonu, s katerim je bil uveljavljen, so volilni količnik ugotovili tako, da so število vseh oddanih glasov delili s številom mandatov, ki so bili na voljo v volilnem okrožju, in ga povečali za ena. Nato so število glasov list, ki so dosegle količnik, delili z 1, 2 in naprej do števila mandatov, ki jih je volilo okrožje. »Če je npr. okrožje volilo 6 poslancev, so glasove list delili z 1, 2, 3, 4, 5 in 6. Mandate so nato razdelili listam, ki so imele npr. 6 najvišjih rezultatov takšnega deljenja. Če nobena lista ni dosegla volilnega števila, se je upoštevalo, kot da so ga dosegle vse.« Avtor opozarja, da je bil po načinu ugotavljanja volilnega količnika iz leta 1922 še vedno ohranjen proporcionalni sistem, ki pa so ga rušila različno velika okrožja. Primerjava obeh načinov delitve mandatov pa pokaže, »da je d'Hondtov sistem bolj favoriziral velike stranke, majhne stranke pa bolj škodoval kot sistem iz leta 1920 s kvalificiranimi mandati« (str. 87)

Do nove spremembe v volilni zakonodaji je prišlo v začetku tridesetih letih. Leta 1931 so bile skladno s politiko režima kraljeve diktature uvedene vsedržavne kandidatne liste, s tem pa tudi nov način razdeljevanja mandatov. Potekal je tako, da so po izvedenih volitvah najprej ugotovili število glasov za posamezno listo v celi državi. Nosilci državnih list, ki so dobile nad 50.000 glasov, so bili takoj potrjeni za poslance, v okrožju Beograd–Pančevo–Zemun pa so bili vsi 3 mandati (kasneje 5), ki so mu pripadali, dodeljeni tisti kandidatni listi, ki je bila del najmočnejše državne liste; če je bilo v omenjenem okrožju več kandidatnih list vezanih na zmagovalno državno listo, je dobila te 3 mandate (kasneje 5) najmočnejša med njimi. Nato so listi, ki je dobila večino glasov v vsej kraljevini, dodelili 2/3 mandatov v vsaki banovini (upravno-ozemeljski enoti, na katere je bila razdeljena Kraljevina Jugoslavija). Te mandate so dali okrajnim kandidatom zmagovalne liste po velikosti števila glasov, ki so jih dosegli. Če je bilo z zmagovalno državno listo v nekem okraju vezanih več kandidatov, je mandat dobil tisti, ki je imel med njimi največ glasov. Preostalo tretjino glasov so glede na uspeh zmagovalne liste razdeljevali različno. Če je zmagovalna lista dosegla nadpolovično število glasov, je pri delitvi te tretjine mandatov sodelovala tudi ona, sicer pa ne. Mandate so v vsaki banovini razdeljevali po d'Hondtovem sistemu. »Najprej so delili število glasov posameznih list z 1, 2 do števila mandatov, ki so jih še delili. Nato so poiskali toliko najvišjih rezultatov deljenja, kolikor mandatov so tu še razdeljevali. Na ta način so določili,

koliko mandatov dobi posamezna lista. Te mandate so dali posameznim listam oz. njihovim okrajnim kandidatom v okrajih, kjer so dobile te liste največ glasov. Vendar so pri tem upoštevali le okraje, ki niso dobili mandata pri delitvi prvih 2/3 mandatov.« Lista, ki v celi državi ni dobila več kot 50.000 glasov, ni sodelovala pri delitvi mandatov. V primeru enakega števila glasov za dve najmočnejši listi v državi bi se volitve ponovile čez dva tedna. To pa se ni nikoli zgodilo.

D'Hondtov sistem so v volilnih enotah, kjer je bilo na voljo več mandatov, uporabljali tudi pri senatorskih volitvah. Če je imelo več list enako število glasov ali enake količnike po d'Hondtovem sistemu, je odločal žreb. V volilni enoti, kjer so volili le enega senatorja, pa je mandat dobila tista lista, ki je imela relativno večino. V oceni volilnega zakona iz leta 1931 in njegovih sprememb iz leta 1933 avtor ugotavlja, da se je »odmaknil od načel proporcionalnega zastopanja. Sistem je bil podoben fašističnemu volilnemu zakonu v Italiji in zakonu v Romuniji.« (str. 88)

V tretjem glavnem poglavju, Slovenske stranke na volitvah (str. 123–204), avtor predstavi političnostrankarski razvoj v posameznih političnih taborih in natančno razčleni strankarske volilne povezave in rezultate na skupščinskih volitvah leta 1920, 1923, 1925, 1927, 1931, 1935 in 1938 na Slovenskem. Obenem nas v posebnem podpoglavju seznanja še z vsemi kandidati, ki so na teh volitvah nastopili in bili izvoljeni ali ne, v drugih pa izriše njihovo poklicno in socialno strukturo ter opozori na preskakovanje kandidatov z liste na listo ob posameznih volitvah, ki ga ni bilo tako malo. Pred njim niso bili imuni v nobenem taboru, tudi v sicer najbolj kompaktnem katoliškem ne, saj je v tridesetih letih »nekaj posameznikov, ki so v dvajsetih letih kandidirali na listi SLS, kandidiralo drugod (na režimski listi generala Petra Živkovića leta 1931 in režimski listi Bogoljuba Jevtića leta 1935 – op. J. P.)« (str. 131) Kar zadeva druge politične tabore, so bili za liberalce v dvajsetih letih v glavnem značilni prestopi kandidatov med strankami s širše liberalne strani, v tridesetih pa je prišlo tudi do radikalnejših prestopov posameznikov na opozicijsko federalistično Mačkovo ter s fašističnim državnim sistemom spogledujočo se Ljotičevo listo (1935) in celo v tabor SLS (1938). Podobno je bilo tudi v marksističnem taboru. »Delavske liste, ki so nastopale na volitvah, so bile pogosto le povezave različnih skupin v socialističnem in komunističnem gibanju. Posameznike so tako na socialistični kot na komunistični strani izključevali iz strank. Ti so potem prehajali v druge (delavske – op. J. P.) stranke in skupine.« (str. 168) Pojavili pa so se tudi prestopi v druge politične tabore. V dvajsetih letih so nekateri nekdanji delavski kandidati prestopili v liberalni tabor in k slovenskim radikalom, v tridesetih pa so kandidirali na Živkovićevi, Jevtićevi in Ljotičevi listi. Zanimiv je primer nekdanjega komunističnega poslanca v Ustavodajni skupščini in člana ožjega vodstva slovenskega komunističnega gibanja v začetku dvajsetih let, Vladislava Fabjančiča. Zanj namreč v zgodovinske literaturi velja, da se je leta 1923 umaknil iz političnega življenja, a je leta 1935 kandidiral na Ljotičevi listi.

Če se ustavimo še pri poklicni in socialni strukturi kandidatov, so med izvoljenimi poslanci iz katoliškega tabora opazno prevladovali posestniki, kmetje, obrtniki, trgovci, gostilničarji in župani. Enako je veljalo tudi za poslance iz liberalnega tabora in predstavnike posameznih malih kmečkih strank. Med izvoljenimi

poslanci iz delavskih strank pa so prevladovali uradniki in državni uslužbenci. Naj na tem mestu poudarimo, da bo moral omenjeno poglavje, v katerem avtor predstavi še udeležbo Nemcev in kandidatov z bivališčem zunaj Slovenije na volitvah, dobro preštudirati vsak, ki želi ustrezno poznati in utemeljeno pisati o političnemu življenju Slovencev v prvi jugoslovanski državi. Njegovo podobo s pomembnega zornega kota razkriva še krajše četrto glavno poglavje, Volilna udeležba (str. 205–208). V njem avtor spregovori o vprašanju, kolikšen del volilnih upravičencev je na skupščinskih volitvah v Kraljevini SHS/Jugoslaviji izkoristil svojo volilno pravico. Glasovalo je okoli 70 odstotkov upravičencev, z izjemo volitev v letih 1931 in 1935 (udeležila se jih je slaba polovica upravičencev), ki jih je najmočnejša slovenska politična organizacija, katoliška Slovenska ljudska stranka, abstinirala. Ko je leta 1938 znova nastopila na volitvah, se je volilna udeležba krepko povečala.

Avtorjeva monografija v slovenski zgodovinsko-politični literaturi najbolj podrobno in argumentirano prikazuje politično dinamiko v jugoslovanski Sloveniji med leti 1918–1941. To dokazuje njeno peto glavno poglavje, Rezultati volitev (str. 209–236), v katerem so kompleksno predstavljeni volilni rezultati po posameznih političnih taborih. Najmočnejši politični tabor je bil katoliški, ki je na vseh skupščinskih volitvah, na katerih je nastopil, dobil največ glasov. V dvajsetih letih je na volitvah leta 1920 zmagal z relativno (37,27 %), na vseh kasnejših (1923, 1925, 1927) pa z absolutno večino (61,95, 56,32 in 59,88 %) glasov. Sledili so mu liberalni (s 33,77, 25,04, 34,63 in 26,68 % glasov) in marksistični tabor (s 28,96, 10,66, 6,72 in 10,17 % glasov) ter Nemci (s 3,35, 2,33 in 3,27 % glasov na volitvah leta 1923, 1925 in 1927). SLS, ki je imela svoje volivce enakomerno razporejene po vsej Sloveniji, je obvladovala slovenski prostor. Svoje glasove je povečevala tudi v tradicionalno liberalni Ljubljani, kjer je leta 1925 liberalcem celo uspela odvzeti ljubljanski mandat. Po drugi strani je meščanski del liberalnega tabora v dvajsetih letih, največ v osrednji Sloveniji, ves čas povečeval število glasov, medtem ko je pri marksistih po letu 1920 sledilo upadanje števila glasov. Delež glasov za delavske stranke je bil na nekdanjem Štajerskem višji kot na nekdanjem Kranjskem. Zelo pomemben delež glasov je v okrajih, ki so mejili na Hrvaško, dobivala tudi Radičeva Hrvaška (republikanska) kmečka stranka. V tridesetih letih, ko so na volitvah zmagovale vladne državne liste, so bili leta 1931 (na Živkovičevi listi) in leta 1935 (na Jevtičevi listi) izvoljeni liberalno usmerjeni poslanci, leta 1938 (na listi dr. Milana Stojadinovića) pa predstavniki katoliškega tabora. Enako usmerjeni kandidati so bili v prvi oziroma v drugi polovici tridesetih let izvoljeni tudi na senatorskih volitvah.

V zadnjem, šestem glavnem poglavju, Propaganda (str. 237–286), avtor slovensko politično dinamiko v prvi Jugoslaviji prikaže še skozi različne načine, s katerimi so tedanji politični subjekti nagovarjali volilno telo. Najpogosteje uporabljani obliki sta bili javni shodi, na katerih so kandidati za poslance predstavljali svoje poglede na politične razmere in njihovo reševanje, ter pisanje strankarskega časopisja. Slednje je propagandno dejavnost izvajalo na treh vsebinskih ravneh. Prva je bilo obveščanje oziroma poučevanje volivcev o volilnih postopkih, druga

poročanje o volilnih shodih in tretja prepričevanje volivca, naj glasuje za določeno stranko oziroma listo. Kot pravi avtor, je »pravzaprav (...) ‚prava‘ propaganda le slednje, vendar sta v službi propagande tudi ostala dva dela«. (str. 238)

Poučevanje volivcev je bilo predvsem pozivanje na volilno udeležbo – »*vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša*«, kot je pred volitvami leta 1923 zapisal katoliški Slovenec (str. 240) – in pojasnjevanje pravilnosti postopkov, zlasti zelenega oddajanja glasov, na volišču. Zadnje je bilo seveda povezano s politično naravnostjo posameznega časopisa, kajti »prava stranka je vedno tista, katere časopis beremo«. (str. 247) Na drugih ravneh časopisne propagandne dejavnosti, ki je bila tedaj medijsko najbolj široka in učinkovita, pa so časopisi »bralce obsežno obveščali o volilnih shodih svoje stranke oz. liste. Z velikim veseljem so jih seznanjali tudi z neuspešnimi zborovanji nasprotnikov.« Časopisje je pogosto »opisovalo doseganje delo in zasluge kandidatov in pri nasprotnikih izpostavljalo napake kandidatov. Pozitivne zasluge lastnih kandidatov so bile splošno priznane osebne vrline in močno poudarjene zasluge za lokalno skupnost. Pri nasprotnikih je bilo seveda obratno. Opazke na račun značajskih lastnosti posameznika so redke. V glavnem se nasprotniku očita neprimeren političen program, ki bo poguben za lokalno okolje, ki bo gospodarsko izčrpavajoč za Slovenijo. Niso tudi redki zapisi o korumpiranosti nasprotnikov. Veliko pa je pisanja o zavajanju in laganju.« (str. 286) Tu je pogostoma prihajalo do hujskaštva in izražanja sovražnih čustev. Predvolilno propagando so marsikdaj spremljale tudi zabavljaške in ponižujoče opazke na račun nasprotnih političnih strank.

Avtor je vprašanje volilne propagande in predvolilnega dogajanja podrobno razčlenil za vse skupščinske volitve v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. V tem okviru je predstavil pisanje časopisja vseh političnih taborov in opozoril na ključne probleme, ki so zaposlovali tedanjo slovensko politiko: vprašanje avtonomije in centralizma, slovenstva in jugoslovanstva, ideološkega in političnega monizma, kulturnega boja, socialne problematike, gospodarskega položaja Slovenije, davkov in korupcije. Bralcu skozi njihovo obravnavo najbolj pristno približa tedanje politično ozračje na Slovenskem, saj so v predvolilnem času – kar je značilnost vsakih volitev – politični subjekti posebej poudarjeno izražali svoja siceršnja idejna, politična, narodna in socialnogospodarska vodila. Opozarja ga tudi na posredno vključevanje žensk v politično odločanje, ki se je pokazalo ob skupščinskih volitvah leta 1927 in 1931. Leta 1927 sta namreč oba najmočnejša politična tabora – katoliški in liberalni – ženske pozvala, naj pripomorejo k čim večji volilni udeležbi moških, kar so liberalci ponovili tudi leta 1931 (str. 240–241, 270, 277). To malo znano zgodovinsko dejstvo je vsekakor potrebno poudariti.

S prikazom slovenske (časopisne) volilne propagande v prvi jugoslovanski državi avtor sklene besedilo svojega dela. Sledijo mu še Priloge (str. 287–309), povzetek v angleškem jeziku (str. 311–313), Kratice (str. 315), Viri in literatura (str. 317–320) ter Imensko kazalo (str. 321–324). Ustavili bi se ob Prilogah, v katerih so navedeni vsi poslanci Narodne skupščine Kraljevine SHS/Jugoslavije in člani Senata, kar je zelo dobrodošel del monografije. V pomoč bo marsikateremu raziskovalcu politične zgodovine prve Jugoslavije in tudi drugemu bralcu, ki želita

imeti ustrezen pregled nad jugoslovanskim in slovenskim političnim življenjem v tem času. Nasploh Balkovčevo monografijo odlikuje bogato tabelarično, grafikonsko, slikovno in drugo gradivo, ki v marsičem prispeva k nazornemu razumevanju obravnavane problematike. Monografija dr. Bojana Balkovca *»Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša« : volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi* tako na različne vsebinske načine osvetljuje pomemben del slovenske politične izkušnje v prvi Jugoslaviji, ki nam je sedaj zgodovinopisno nedvomno še bližja.

Jurij Perovšek